

I.
ZSOLTÁR NŐI HANGRA
Erzsébet, Mary Sidney, Apafiné Bethlen Kata

Philip Sidney (1554 – 1586)

I. Erzsébet angol királynő korának egyik legkiemelkedőbb alakja: híres angol költő, udvaronc és katona, híres költemény (Astrophel és Stella) szerzője és a költészet védelmezője (csakúgy mint édesapja Henry Sidney).

Több, mint harminc esztendeje, Sir Philip Sidneyről írott disszertációm befejezése óta¹ tudatában vagyok annak, hogy előbb utóbb Moses (Philip) mellett az eddiginél részletesebben kell szólnom Miriamról (Maryről), azaz a *Sidney zsoltárkönyv* Philip haláláig elkészült, mindössze 43 versét a teljes *Psalterium*-ra kiegészítő Pembroke grófnőről is. Aki ráadásul – hogy Szenci Molnár Alberttől se távolodjunk el egészen – nagyhírű költő-fivérével együtt ugyancsak Marot és Béza szövegét használta, csak ők az eredeti francia textust, sőt, gyermekkoruktól fogva franciául is énekelték a zsoltárokat.²

¹ PETRŐCZI (LUDWIG) Éva: *Sir Philip Sidney's Defence of Poetry*, Szeged, 1976, kéziratban

² Erről bővebben: Margaret PATTERSON HANNAY, *Silent but for the Word, Tudor Women as Patrons, Translators and Writers of Religious Works*, The Kent State University Press, Kent, Ohio, 1985, 188.

I. Erzsébet (1533 – 1603)

1558. november 17-étől Anglia és Írország királynője, az újkori Anglia egyik legnagyobb uralkodója, a Tudor-ház utolsó tagja a trónon. Uralma alatt országa tengeri és kereskedelmi nagyhatalommá vált.

Mielőtt azonban Mary Sidney zsoltározásának néhány sajátosságára kitérnénk, majd ezt követően egy hazai, ugyancsak női hangon megszólaló zsoltárra, érdemes legalább vázlatosan bemutatnunk az Erzsébet-kori Anglia felfokozott zsoltárkultuszát, illetve a királynő személyes szerepvállalását e kultusz táplálásában. George W. Robinson egyháztörténész *A zsoltárok a történelemben* című tanulmányában így ír erről: „Erzsébet királynő támogatásának köszönhetően az anglikán egyház templomaiban és székesegyházaiban, s a gyülekezeteken végigsöpörve oly közkedvelté lettek a zsoltárok, hogy az emberek tömegesen tódultak a templomokba, csak azért, hogy meghallgassák ezeket az énekeket, vagy csatlakozzanak az énekléshez. Burney a következőket mondja erről *Zenetörténetében*: „Angliában Erzsébet királynő idejében a zsoltárok orgiaszerűen hömpölyögtek végig utcaszerte, pontosan úgy, mint a királyság templomaiban.”³

³ George W. Robinson, *The Psalms in History*, [http:// www.americanpresbyterianchurch.org/psalms_in_history_ I. htm.](http://www.americanpresbyterianchurch.org/psalms_in_history_I.htm), 6.

I. Erzsébet tizenhárom évesen

Ez a jellemzés nem éppen a leghízelgőbb: olyan hangulatot kelt, mint a puritánok „táncpestis” kifejezése, csak itt éppen a zsoltárokra vonatkoztatva. Erzsébetet azonban helytállóan jellemzi e „zsoltármániás” korszak hangadójaként. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a királynő inkább a zsoltárok tartalmát - s abban is elsősorban a királyi rangú Dávid szerepét - fogadta el, mintsem azok ritmusát, zenéjét. Az először 1562-ben megjelent Sternhold-Hopkins féle *The Whole Book of Psalmes*-t például gúnyosan „Geneva jigs”-nek, azaz „genfi topogós”-nak nevezte. Tette ezt annak ellenére, hogy féltestvére, Vörös Mária uralma idején, woodstocki fogságában maga is francia zsoltárkönyvével vigasztalódott, s ekkor készítette el a 13. zsoltár nem éppen topogós, azaz korántsem táncos változatát. Az 1554-5 táján írott, rövidke, frappáns gúnyverse, a *Francia zsoltárkönyvébe írott sorok*, amelyben szabadon engedi minden személyes keserűségét, üldözöttségét, sokkal sikerültebb, mint maga a zsoltárparafrázis. E vers-pamflet minden sora kész Vörös Mária-karikatúra, amelyben azonban – óvatosságból - meghatározatlan címzettként általános alannyá tompítja vele egy vérből való kínzóját:

„Sem görbe láb, sem vaksi szem,
És semmi lelki torzulás

Félig oly ocsmány nem leszen,
Mint ha egy gyanakvó gyaláz.”⁴

(Petrőczy Éva fordítása)

⁴ [http. // tudorhistory.org\(poetry\) elizabeth.htm.](http://tudorhistory.org(poetry)elizabeth.htm), 1. old. *Written in her French Psalter*

No crooked leg, no bleared eye,
No part deformed out of kind,
Nor yet so ugly half can be
As is the inward suspicious mind.”

Mary Sidney (1561-1621)

a testvéréhez, Philiphez hasonlóan humanista oktatást kapott, amely zenét, kézimunka és klasszikus nyelveket, például franciát, olaszt tartalmazott.

A királynő és a zsoltárok viszonyával kapcsolatban feltétlenül érdemes megemlítenünk, hogy Edmund Bunny 1588-ban írott, *Dávid megkoronázása* című versében Erzsébetet az üldözött Dávidhoz hasonlította; ugyanígy tett továbbá Fulke Gervile, Sir Philip Sidney barátja és első életrajzírója is, aki az uralkodónőt egyenesen „she-David”-ként, „női Dávid”-ként emlegeti. Ezt a taktikát követi végül előszavában Mary Sidney is, aki épp Erzsébet ifjúkori 13. zsoltár-verziójára alapozta a királynő „davidizálását”. I. Erzsébet, akinek tetteit sokkal inkább a kiszámítottság, mintsem az ösztönösség jellemezte⁵, nagy valószínűséggel rá is játszott arra, hogy az ószövetségi poéta-király kora újkori női megtestesüléseként lépjen színre. Uralkodásának csúcspontján, 1593 őszén például másfél hónap alatt lefordította Boetius *A filozófia vigasztalása* című művének versbetéteit, nem annyira művészi ambícióból, sokkal inkább azért, hogy a zsoltárfordításokon akkoriban már javában dolgozó Mary Sidney és a korszak más zsoltározó, író-fordító asszonyai árnyékba ne boríthassák felséges személyét. Azaz: számára a vallásos művek átültetése is az önkép-alakítás eszköze volt. ⁶ Ugyanez a tudatosság, kifejezésbeli „szikárság”,s az egyik legegyszerűbb, táncosnak, udvari/asnak igazán nem mondható versforma, a heroic couplet (hősi párvers) alkalmazása jellemezte a későbbi uralkodónő ifjúkori zsoltárfordítás-zsengéjét is. Az ő változata mindössze 24 sor ugyan, Szenci

⁵ Margaret PATTERSON HANNAY, *Philip's Phoenix, Mary Sidney, Countess of Pembroke*, OUP, 1990, 92.

⁶ Lysbeth BENKERT, *Translation as Image-Making: Elizabeth I's Translation of Boetius's Consolation of Philosophy*, in: *Early Modern Literary Studies*, Jan. 2001. 2.1-20 >URL: <http://purl.oclc.org/emls/06-3/benkboet.htm>>, továbbá: Georgia E. BROWN, *Translation and the Definition of Sovereignty: the Case of Elizabeth Tudor*, in: *Travels and Translations in the Sixteenth Century*, Ashgate, Aldershot, 2004, ed. Mike PINCOMBE, 88-104.

Molnár sokkal bőszavúbb 35 sorával szemben, az aktualizálás, a korabeli angol körülmények közé helyezés szándéka azonban egyhelyütt mégis szövegbővítésre ragadtatja, amikor voltaképpen nővére protestánsüldözö rémuralmát jellemzi:

„Mind, aki igaz hitre nem jutott,
S tagadja Istenét, bolond.
Bővölködnek sok mocskos tettben,
Bölcsesség nem lakik ezekben.

.....

Hamis szívük, s a nyelvük is,
Ajukon csak méreg lakik.
Elmjük bomlott, szájuk tátva,
Készek a vérben-gázolásra...”

(Petrőczy Éva fordítása)⁷

John Bale, aki Véres Mária uralma elől Genfbe menekült, épp e zsoltárhoz fűzött, 1548-as keltezésű soraiban egyértelműen „psalmusba oltott antikatolikus kiáltványként” magasztalta e fordítást.⁸

Erzsébet uralkodásának nyilvánvaló zsoltárközpontúságához még egy apró adalék: egy herefordi városka, a malverni dombok közt megbúvó Ledbury főutcáján 1988-ban tárták fel egy szűk emeleti szoba girlandos-zsoltárhímes falait, a Harz hegység településeiben oly gyakori épületek angol „testvérét”, ahol a psaltériumból vett idézetek nem a német szokás szerint, azaz, nem a házon kívül, hanem egy belső helyiségben futnak.⁹

Az uralkodónak profi, zsoltárosnak amatőr Erzsébet után fordítsuk immár figyelmünket Mary Sidneyre, Pembroke grófnőjére. Számptalan irodalomtörténész leírta, hogy zsoltárfordítóként ő maga csupán a hollandiai Zuthpennél halálos sebet kapott bátyja méltatlan helyettesének tartotta magát, s nem önálló alkotónak.¹⁰

Ezt a szigorú és igazságtalan „ön-ancillarizálást” már a kortársak sem fogadták el, a magát Mary Sidney tanítványának valló Aemilia Lanyer például így magasztalta őt a *Pembroke grófnőjének zsoltárai* című versében:

⁷ Translation of the 13th Psalm of David, by Elizabeth, Queen of England,
<http://www.luminarium.org/renlit/pslam> 13.htm

⁸ Lysbeth BENKERT, i.m., 6.

⁹ *Ledbury's 16th Century Painted Room*,
<http://www.visitledbury.co.uk/talbot/painted%20room/ledburypaint>

¹⁰ A Mary Sidneyről készült publikációk közül a legjelentősebbek Margaret PATTERSON HANNAY nevéhez fűződnek, de az ő munkáin felnőtt ifjabb – főleg női – tudósnemzedék, például a torontói Katherine LARSON is sokat foglalkozik vele.

„So that a sister well shee may be deemed,
To him that liud(lived) and di'd so nobly,
And farre before him is to be esteemed
For virtue, wisdom, learning, dignity.”

Érdemes prózában, szó szerinti fordításban visszaadnunk e sorok lényegét:

„Méltó volt ő a testvér névre,
Mellette, ki oly nemesen élt, s cselekedett,
S bátyjánál is jóval méltóbb tiszteletünkre,
Erénye, bölcsessége, tanultsága, méltósága érdeméért.”

Ez – ne szépítsük – bizony valóságos protofeminista laudáció a javából. Olyannyira, hogy aligha találkozhatott volna a címzett ízlésével és szándékaival. Mary Sidney ugyanis a legkevésbé sem akarta meghaladni, túlharsogni bátyja mindössze 43 darabból álló zsoltárfüzérét, célja csupán az volt, hogy Philip „Főnixeként” megmentse bátyja munkáját a feledéstől. A Mary sírfeliratát megkomponáló William Browne a harcos Aemilia Lanyernél sokkal jobban ráértett erre, amikor az elhunyt érdemeinek felsorolását kettejük testvéri mivoltával kezdi, ahelyett, hogy Maryt tolná erőszakosan az előtérbe:

„Sidney's sister, Pembroke's mother:
Death, ere thou hast slain another..”
Azaz: „Sidney húga, Pembroke anyja,
Bárdod, halál, ím, most rajta...”¹¹

Mary Sidney, továbbá unokahúga, Mary Wroth, vagy akár az 51. zsoltárhoz egész szonettciklust fűző Anne Vaughan Lock nem győzedelmeskedni, nem a férfi költőtársakat „túlszívítani” akarta; céljuk nem volt sem több, sem kevesebb, mint Maryé, a 68. zsoltár egyik korai változatában: „Wee house-confined maids...since now as late enlarged doves wee freer skyes do try..” Azaz: „Mi, házhoz-láncolt leányzók...mostantól, mint kiterjesztett szárnyú galambok, szabadabb egeket próbálgatunk...”¹²

A 68. zsoltár e szép és költői programnyilatkozattól függetlenül is döntő fontosságú a Pembroke grófnője által újrafogalmazott psalmusok – ahogyan Margaret Patterson Hannay

¹¹ Margaret P. HANNAY, *Silent But for the Word, Tudor Women as Patrons, Translators and Writers of Religious Works*, The Kent State University Press, Kent, ohio, 1985, 1.

¹² Korai szövegváltozat, azonosítója: Samuel WOODFORDE, Bodleian MS, Rawlinson poet 25

nevezi őket: a „nested voices”, vagyis a „fészekből szóló hangok” - sorában.¹³ Ez az a zsoltár ugyanis, amelyben Mary Sidney nem csupán a psalmus egyes elemeit, hanem egészét nőiesíti, amikor „a diadalének hangját próbálgató szüzi hadseregről” ír. Katherine Larson szerint: „E zsoltár későbbi változatában Sidney...mindvégig a többes szám első személyű „mi” formulát használja, egynek érezve magát a harcias leányzók közösségével. Mi több, e variánsban Sidney az asszonyokat elnyomóik feje fölött elrölülő madarakként ábrázolja..”¹⁴

Talán mondanunk sem kellene, hogy ugyanezen zsoltár Szenci Molnár Albert féle változatában nyoma sincs „szüzi hadseregnek”, csupán „nagy seregnek”, s az ellenség feje fölött diadalmasan elröpülő ezüsttollú madarak sem galamb-lányok.¹⁵ Ez az erőteljes, s későbbi változatában módosított-szelídített, az elegáns Erzsébet kori „psalmistákat” militáns madárseregletként bemutató hangvétel egyébként egyáltalán nem jellemző Mary Sidneyre. Ellenkezőleg. Ahogyan egy 2005-ös keletkezésű összehasonlító tanulmányban olvashatjuk, a korábbiakban már említett Anne Vaughan Lock éles és keserű hangjához képest „Pembroke az ötödik versszakban képes lágyabbá tenni az eredendő bűn meglehetősen kemény doktrínáját... Lock (mint maga Kálvin) hangsúlyozza az eredendő bűnt, s a bűnbánat szükségességét. A grófnő változatában is szerepelnek ugyan mindezek az elemek, de ő saját szövegváltozatában aláhúzza az Isten kegyelméből érkező örömet és gyógyulást. Nagyon jellemző, hogy míg Lock a negatívumokat hangsúlyozza, addig a grófnő ugyanezen doktrína pozitívumait.”¹⁶ E kis Mary Sidney-miniatűr végén szeretném bemutatni az ő 52. zsoltárának nagyon jellegzetes nyolc sorát, angolul és magyar fordításban, e szövegrészeket összehasonlítva Szenci Molnár Albert textusának megfelelő helyeivel:

„I as an olive tree
Still green shall flourish
God's house the soil shall be
My roots to nourish.
My trust in his true love
Truly attending,
Shall never thence remove,
Never see ending.”¹⁷

¹³ Idézi többek között: Katherine LARSON, *Pleasurable Spaces: The Re-Writing of Woman's Theological Experiences in Mary Sidney's Psalmes*, <http://www.compumart.ab.ca/fhenders>, 2005.

¹⁴ Katherine LARSON, i.m.

¹⁵ Régi Magyar Költők Tára, XVII:/ 6. Szenci Molnár Albert költői művei, sajtó alá rend. STOLL Béla, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 161.

¹⁶ Chad ENGBERS, *Repentance in the Countess of Pembroke's Psalms of David*, in: *Minds in the Making, Arts and Literature*, http://www.calvin.edu/minds/vol_02/issue_3./cengbers.php, 1.

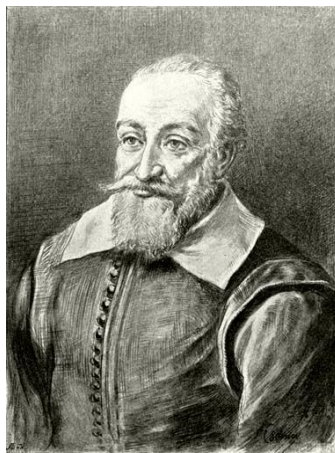
¹⁷ Mary SIDNEY HERBERT, *Psalm 52, The New Oxford Book of Sixteenth Century Verse*, New ork, OUP, ed. Emrys JONES, 1992, 468-469.

Ugyanez a részlet magyarul:

„Zöldellek én, miként
A szép olajfa,
Kinek Isten házában gyökérzetét
Plántálák jó talajba.
Hű szerelmében megbízom,
Hisz hű társam lett nékem,
Ő nem hágy el soha, tudom,
Végigkíséri élttem.”

(Petrőczy Éva fordítása)

Kétségtelen, hogy Pembroke keresztrímei és az eredetiben természetesnek ható, egy angol reneszánsz udvari bál párcserés táncaira emlékeztető inverziói messze vannak a királynő 13. zsoltárának egyhangúságától. Sőt, bármilyen kedves is nekünk, még a Szenci Molnár Albert-szöveg helyenkénti darabosságától, megbicsaklásaitól is. De elegendő csak egymás mellé tennünk a legismertebb

Szenci Molnár Albert (1574-1634)

magyar református lelkész, nyelvtudós, filozófus, zsoltárköltő, egyházi író, műfordító.
Cserna Károly eredeti rajza az «Institutio» fordításának címlapján közölt egykorú metszet után.

Szenci Molnár-portrét és Simon De Passe 1618 körül keletkezett, emblematikus erejű rajzát Pembroke grófnőjéről, hogy megértsük: e különbségek korántsem a magyar zsoltáros alább-való tehetségéből, hanem a felmérhetetlenül különböző életkörülményekből adódtak. Emlékezzünk: az Úr 1599. esztendejében, éppen, amikor Mary Sidney a királynő elé bocsátja másfél évtizeden át csipkézett-csiszolt munkáját, Szenci Molnár a heidelbergi Kazimir Kollégiumban éhezik, betegeskedik, majd a pfalzi uralkodó istpotályában lekötözve, ideglázban vergődik. Igaz ugyan,

hogy ezt a keserves esztendőt is át-meg átszövi a zsoltáréneklés öröme¹⁸, azonban ez a peregrinusi életvitel, ez a háttér semmiképpen nem hasonlítható a psalmusokat virágzó angol főrangú hölgyéhez. Végül arról sem feledkezhetünk meg, hogy sem Molnárnak, sem magyar női zsoltárszerzőinknek nem állt rendelkezésére az angol reneszánsz nyelvi gazdagságához, formakincséhez mérhető hazai poézis, poétikai eszköztár. Érdemüket ez – természetesen – csak növeli.

Az angol reneszánsz Davida-seregletéhez képest kisebb számú magyar zsoltározó hölgy közül ezúttal csak egyet, Apafiné Bethlen Kata fejedelemasszonyt választottam legalább vázlatos vizsgálódásunk tárgyául. Elsősorban azért, mert társadalmi helyzetét tekintve ő áll a legközelebb a korábbiakban bemutatott angol pályatársakhoz, másodsorban pedig azért, mert – hozzájuk nagyon hasonlóan – személyes sorsával, élményeivel ő is valósággal „belép” saját zsoltárparafrázisa szövegébe.

Betleni **Bethlen Kata** (1700-1759)
a barokk korszak első írónői közül az egyik legismertebb

Abba az öt igazi poetessává emelő, erőteljes és felejthetetlen kompozícióba, amelyet Weöres Sándor *Három veréb hat szemmel*-je emelt ki igazán az Árva Bethlen Katával való összetévesztés csapdájából.¹⁹ Ez a zsoltárparafrázis nagyon tudatosan választott, saját szerzeményű bevezetője a szerencsétlen sorsú fejedelemasszony versbetétekkel lazított, egyébként átlagos színvonalú, itt-ott egyenesen közhelyes imádságoskönyvének, amelynek a

¹⁸ Szenci Molnár Albert naplója, Universitas Kiadó, Budapest, 2003, Közzéteszi: SZABÓ András, 127-133, Historia Litteraria 13.

¹⁹.) WEÖRES Sándor (ed.) *Három veréb hat szemmel*, összeáll., sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta KOVÁCS Sándor Iván, kísérőtanulmány, BATA Imre, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 275-282.

Bujdosásnak emlékezet köve címet adta.²⁰ A Szenci Molnár Albert 42. zsoltárának kezdő-sorával, s a belőle írott *Buzgó ének*-kel, a szerző neve nélkül útjára bocsátott imádságfüzér csak olykor.-olykor vált illedelmes-szürke átlagimákból a nyitóvers hangvételéhez hasonló szenvedélyességbe. Jellemző módon, mindig zsoltárközeli, zsoltáralapú szövegkörnyezetben, mintha az író számára csak ez a személyes hangú műfaj adhatna felmentést az illedelmes női fohász íratlan szabályai alól. Beszédes példa erre az a tűzrőlpattant, népdalszerű kis vers, amellyel egy Estvéli imádságon belül a 141.zsoltár szövegét így toldja meg:

„Lelki vásár volt e’ napon,
Lelki olaj volt piacon,
Olaj az Isten igéje,
Vásár annak hirdetése.”²¹

Ehhez a feszült, pezsgő és világias piacozáshoz képest a női zsoltár folytatása abszolút visszafogott, fegyelmezett:

„Uram, az én Imádságom menjen
Fel te elédbe, mint a jó illatú
füst, és kezeimnek felemelése, mint
Az estvéli áldozat”²²

E néhány sor hajszálpontosan követi Szenci Molnár Albert szövegét.²³ Az imádságos könyvecske versbetétein, de különösen a „szarvasos” nyitóversen végigvonuló gyakori zsoltárszöveg-bővítés, a szövegbe való izgatott „betolakodás” azt jelzi, hogy Apafiné nyilvánvalóan kevesellte a csak zsoltárszövegben kimondhatót; zaklatott, végletekkel teli sorsa a szent szövegekénél jóval nagyobb verbális játékteret követelt. A fejedelemasszony központi *inventio poeticá*-ja, vagyis az, hogy önmagát ábrázolja az üzőtt-szomjas és ráadásul halálra sebzett szarvas képében, egyéninek és eredetinek tekinthető, még akkor is, ha a hölgy, mint üzőbe vett szarvas gyakran megjelent már a kora újkori világlírában. Kizárt ugyan, hogy Apafiné ismerhette Sir Thomas Wyatt híres versét, a *Whoso list to hunt?/Kit vegyek üzőbe?* című költeményt, amelyben Boleyn Annát ábrázolja szép, a Cézár (VIII. Henrik) gyémántos nyakörvével rabként tartott szarvasként²⁴, zsoltárparafrázisa néhány motívumában mégis Wyatt

²⁰ *Bujdosásnak emlékezet köve, melyet az örökkévaló halmok kívánságának a’ Jézus Krisztus szentséges nevének legfelségesebb dicséretére szép imádságok faragás nélkül való drága köveiből öszverakott egy bujdoso a maga szívében, Pesten nyomtatta, s kiadja Bucsánszky Alajos, 1858.*

²¹ *Bujdosásnak...*, 61.

²² *Bujdosásnak*, 62.

²³ SZENCI MOLNÁR, i.m., 319.

²⁴ Sir Thomas WYATT, *Whoso list to hunt? The Poetical Works of Sir Thomas Wyatt*, ed. James JEOWELL, London, George Bell and Sons, 1904., 19.

szövegére ráfelelő versként hat, amennyiben mindkét költeményt ismerjük. Személyiségének, egyéni sorsának „beléptetése” mellett Apafiné a korabeli női lét saját magánéletétől független elemeit, sajátosságait is belecsempészi a versbe. Többek között a 17-18. században még a főúri körökben is dívó „füvesasszonyi” mesterséget:

„Ezer jó fű hasznos íre;
Ha rá találhat e fűre.”²⁵

Ennél jóval meghökkentőbb, szokatlanabb azonban a már-már vajákosságba, boszorkányságba torkolló folytatás, amely minden idők változatos borzalmú fiatalító receptúráit, a veszélyes női ön-íjító praktikákat idézi:

„Vagy mint mikor megvénhezik,
Hogy ifjaddon kígyót eszik,
Annak mérgétől szomjuzik,
Ugy hogy halálra betegszik.”²⁶

Ezek után sorról-sorra nyilvánvalóbb: a 42. zsoltár szövege a főrangú poetessa számára nem több, mint pusztá csontváz, amelyre a „húst”, a szöveg lényegi részeit testi-lelki bűneiből varázsolja:

„Házi ellenségem a’ test:
Ő keserűt édessel fest,
Gonoszra fris, a’ jóra rest.
Gyűjti bűnét reggel, délest.”²⁷

A továbbiakban egyértelművé válik, hogy a gyötrött szarvas vissza-visszatérő képe már csak pusztá ürügy, lélektani fogás, a részvételtetés eszköze, igazi női taktika:

„Noha ritka az ég alatt,
Melly sírhatna olyan állat
De a’ szarvas könnyet hullat,
Ha a’ méreg szívére hat.”²⁸

A fejedelemasszonyi parafrázis egyes szám első személyű, konfesszionális befejezéséből kitűnik a Szenci Molnár-szöveg pusztá katalizátor szerepe, az, hogy Apafiné nem elsősorban a külső ellenségtől való szabadításért, hanem egyértelműen a saját bűnös énjétől való szabadulásért könyörög:

²⁵ APAFINÉ BETHLEN Kata, i.m., 1.

²⁶ APAFINÉ, i.m., 1.

²⁷ APAFINÉ, i.m., 4.

²⁸ APAFINÉ, i.m., 4.

„Jézus te vagy az a' forrás,
Kit magának ha ki felás,
Nem árt neki semmi marás,
Többé rajta nincs szomjúság.”

Mind a' füvet, mind a' forrást
Megtaláltam, azért áldást
Mondok néked hálaadást,
édes Jézus nem áldok mást.

Ezer jó füvem, forrásom
Légy nékem édes Jézusom,
Oltsa véred szomjúságom,
Sebed légyen orvosságom.”²⁹

Mi tagadás, a vers hitvalló lezárása sokkal jellegtelenebb, mint a tüzes bűnvalló részletek; azokhoz képest határozott konformizmust mutat. Nyilván többek között e záró sorok alapján vélték e verset sokáig a másik, a szentéletű, az Árva Bethlen Kata munkájának. Ilyen és hasonló jelenségekre gondolhatott a *Társadalmi nem és nyelvhasználat* című tanulmány szerzője, amikor „a nők nyelv alkalmazkodóképességét”, illetve „presztizsformához való igazodási képességét” emlegette.³⁰

Végezetül: Földes Zsuzsanna³¹, S. Sárdi Margit és más kutatók több szempontból is megvizsgálták már a női dal helyét a hazai műfajtörténetben, elsősorban a szerelmi-házassági panasz változatos megnyilvánulásait elemezve. Kutatásaik alapot adhatnak ahhoz, hogy – miként a téma rendkívül gazdag angolszász szakirodalmában – hazai terepen is elmélyülhessen a női zsoltárparafrázisok, kegyességi műfordítások vizsgálata, s többek között annak alaposabb elemzése, hogy a zsoltáros, illetve prózai munkákat átültető nők életének szekuláris elemei hogyan szivárogtak be e szent szövegekbe, hol és hogyan módosították Szenci Molnár Albert általuk is oly jól ismert sorait, s más szerzők eredeti munkáit. Nem értelmetlen és érdemtelen e feladat még akkor sem, ha Kajali Klára, Árva Zay Anna és társaik – a fegyelmezett zsoltározók – meg sem közelítik Mary Sidney verstani bravúrijait vagy éppen Apafiné lángoló szenvedélyességét.

²⁹ APAFINÉ, i.m. 6.

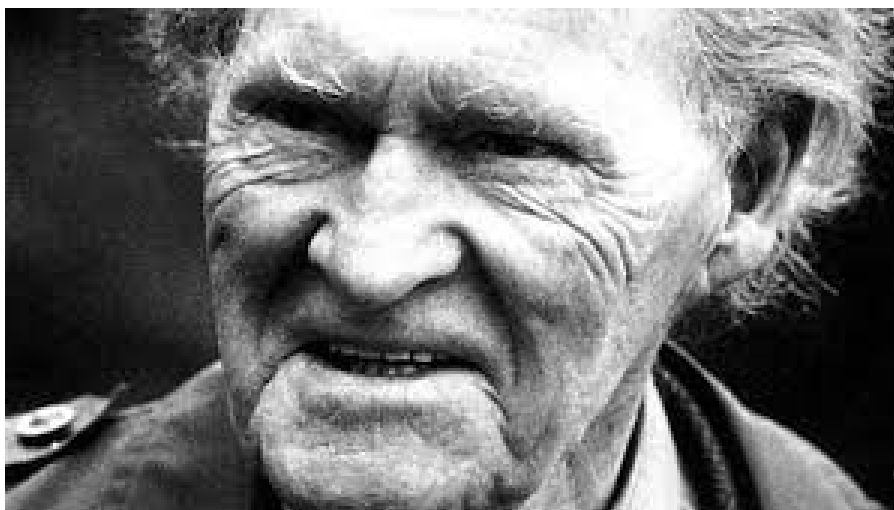
³⁰ KEGYESNÉ SZEKERES Erika, *Társadalmi nem és nyelvhasználat: A magyar nyelvre vonatkozó kutatások rövid története*, in: *Sokszínű nyelvészet, Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatás*, szerk.: KEGYESNÉ SZEKERES Erika, FENYŐNÉ SIMIG Sarolta, Miskolc, 2006, 71.

³¹ FÖLDES Zsuzsanna, *A női dal a magyar irodalomban: műfajtörténet vázlat*, *Palimpszeszt*, 16/2.

II. KARÁCSONYI KACSAZSÍR, VERSSEL ÉS MUZSIKÁVAL

Keserves karantén-napok kellettek hozzá, hogy egy teljesen hétköznapi táplálék, hagyományos, általában – így az Úr 2020. esztendejének emberpróbáló tavaszán is – húsvétig „kitartó” karácsonyi, ha úgy tetszik, madárlátta májzsír maradék jelentősége megsokszorozódjék. Első renden nem lelki, szellemi, hanem betegségmegelőzési okból: az ellenálló képességet fokozó D3 Vitamin hatása megnövekszik, ha bevitelével párhuzamosan zsírt, illetve olajat fogyasztunk. (Olajban oldott, kapszulás változata is, már amikor kapható!)

Egyszóval, pirospaprikával, sóval sormintázott, még 2019 boldog emlékezetű karácsonyáról maradt kacsazsírral megkent kenyérmémet majszolgatva két, ezúttal nem kulináris, hanem zenei és költői emlék jutott az eszembe. A zenei még abból az időből, távoli tizenéves koromból való, amikor nagyon zenebarát szülővárosomban, Pécsen, Agócsy Laci bácsi, Ivasivka tanár úr, vagy éppen a Szeráfi Kórus jóvoltából nem múlhatott el hét világi, vagy egyházi hangverseny látogatás nélkül. Ekkor, tehát bő fél évszázada, figyeltem fel arra, amit a hivatásos zenetörténészek, zenei szakírók bőségesen és nagy hozzáértéssel elemeztek. Én, mint zenerajongó kamaszlány, legfeljebb ösztönösen ráéreztem a két hatalmas Bach oratórium, a *Karácsonyi*, és a *Húsvéti* közötti, csodálatos „áthallásokra”, a két műben valósággal egymásnak felelgető dallamsorokra. Vizuális metaforával élve: a két oratórium egymást kiegészítő, erősítő „szárnyas oltár” jellegére.

Ronald Stuart Thomas (1913-2000)

walesi költő és anglikán pap, aki RS Thomas néven publikált (bbc.co.uk.)

Ugyanez a karácsony-húsvét kettősség ismétlődik meg a világ egyik legmuzikálisabb nemzetének, a walesinek legújabb kori lírájában, Ronald Stuart Thomas 1995-ben költészeti Nobel-díjra jelölt lelkipásztor költőnek számos versében is. Thomas, akivel 1995-ben egy észak-walesi egyetemi városban, Bangorban (ő maga is ide járt egyetemre!) találkoztam, komorságát

félretéve, tűzpiros ünnepi nyakkendőjét tisztelemre felkötve, több órát beszélgetett velem a helyi kis tengerparti hotel társalgójában, akkor már formálódó R.S. Thomas fordításkötetem anyagáról. Walesiül csak egy alap-bevásárlásnyi, továbbá udvariassági szókincsem van, de ezek a versek angol nyelvűek, Thomas csak felnőttként kezdett ősei nyelvén tanulni, így könnyen szót értettünk. Éppen az alábbiakban közölt két, ezeket a nevezetes ünnepeket összekapcsoló költeménye kapcsán jutottunk el a beszélgetésben Bachig, s két iker-kompozíciójáig!

R. S. Thomas: Pietà

Mindig ugyanazok a hegyek
Sereglenek a horizonton,
Egy néma jelenet
Messzi tanúi.

Az előtérben
Felmagasló kereszt
Lakatlanul és komoran
Sajog a testért,
Amelyet amott egy szűz
Karjának bölcseje ringat.

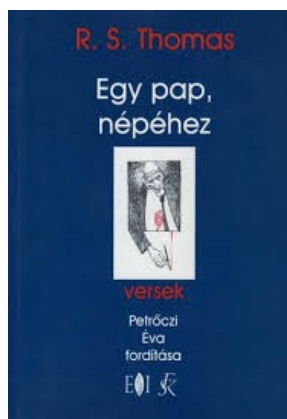
R. S. Thomas: Ámen

Készen állt minden:
a szűz, a gyermekkel, a betlehemi
születés, a kopár út Jeruzsálembe,
fel a hegyre. Így szólt a próféták szava
és az írások ugyanerre készítették
fel Őt. Júdas csak tette a dolgát ama
keserű csókkal; ugyan mi egyebet
várhattunk volna tőle?

A bölcs öregkor,
a kitartásért járó jutalom –
aligha egy megváltó osztályrésze. Meg
kellett ölettetnie; a megváltás csupán ez
óriási bűn nyomában járhatott. A fát,
amely az agy sötétjében vert gyökeret,
isteni kéz ültette el, mint a létezés
válaszút-jelét. Üres volna az élet,
ha nem akadna mindig valaki, hogy
„nem”-et mondjon a szeretetre. E kínhalálra Istennek szüksége van.
A gyöngéd szemek a keresztről

csúfondáros diadallal néznek alá. Mit bánja Ő,
hogy oly kicsiny a jóvátétel, amit felajánlhatunk?
(Petrőczy Éva fordításai)

Húsvét táján is élet-segítő, maradék karácsonyi kacsaszír, két, hívőknek, s hittől távolabb élőknek egyaránt erőt adó Bach oratórium, egy Bach-rajongó walesi poéta e két ünnepet mesterien együvé szövő két verse adjon nekünk mostanság, akár húsvét múltával is, erőt és reményt. Bármilyen szokatlan, netán meghökkentő első olvasásra ez a kis, a profánt a szenttel együtt említő példatár.

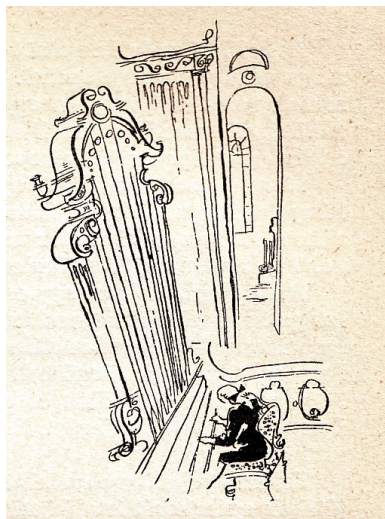
Az eddig egyetlen hazai R.S. Thomas kötet (Fekete Sas Kiadó - Szenci Molnár Albert Egyházművészeti Intézet, Budapest, 2007) gyönyörű címlapja és illusztrációi egy jeles magyar képzőművész és református teológus, *Békési Sándor* ihletett munkái.

III. A ZENEI ÉLET HUMORA

Nemrég, egy sötétzöld, utcai „könyves házikónál”, ráadásul fillérekért, ritka kincsre bukkantam: a két világháború között méltán nagyra becsült zenekritikus, zenei újságíró, Fodor

Gyula Zenélő óra. *Történetek zenéről és zenészekről* című, 1940-ben megjelent, mindmáig időszerű, vidító, s ugyanakkor rendhagyó zenetörténetnek is kiválóan alkalmas anekdotagyűjteményére. A finoman csipkelődő, de a muzsika és a muzsikások szeretetéről árulkodó kötetet Hincz Gyula mozgalmas grafikái teszik

még elevenebbé, valósággal „bedíszletezve” a remekül előadott kis történetek világát. A vaskos kötetet ugyanaz a – egy meglehetősen elhibázott közhit szerint csak gyermek, ifjúsági és lányregényeket és újságokat népszerűsítő – Singer és Wolfner Kiadó jelentette meg, mint négy évvel korábban, 1936-ban Fodor életművének abszolút „koronáját”, *A Nibelung gyűrűje* című, hatalmas közönségsikert aratott Wagner-könyvet.

Ez a ma elég ritkán idézett, 1890-ben született jeles zenei szakíró, aki 1948-ban már eltávozott az élők sorából, felbecsülhetetlenül sokat tett Bartók és Kodály művészetének széleskörű elfogadásáért, s a *Zeneközlönyben*, illetve a *Zenei Szemlében* számos írása jelent meg; különösen zenei portréi voltak közkedveltek. Azt, hogy még ebben a mostani, könnyed karcolatgyűjteményében is (amelyet nyelvtudásának köszönhetően főként sok, hasonló műfajú külföldi kiadványból gyűjtögetett!) *milyen komolyan foglalkoztatják a zenei élet ünnep- és hétköznapijai*, már egy előszóként választott Shakespeare idézet pontosan jelzi, Lorenzo szavai kedveséhez, Shylock lányához, a muzsikától addig teljesen elzárt Jessicához. Úgy vélem, ebből a szenvedélyes-szép tirádából ma, nyolcvan évvel a Fodor Gyula „szöveggyűjtemény” megjelenése után sem haszontalan idéznünk:

JESSICA

Sose vagyok víg édes zeneszónál.

LORENZO

S azért nem, mert szellemed figyel:

nézz csak egy szilaj és jókedvű ménest

vagy egy csapat be nem tört, friss csikót,

mind tombol, ugrál, őrjöng, nyiharász,

ahogy forrongó vére tüzeli;
de zendüljön véletlen trombita
vagy halljanak bármilyen muzsikát,
meglásd, hogy sorra mind megállanak
s vad szemük szelíden mereng az édes
zene hatalmán: kő, víz s fa a költő
szerint ezért ment úgy Orpheus után;
mert nincs oly dühös, nyers és bamba lény, hogy
át ne formálná kissé a zene.

Az az ember, akiben nincs zene
s akire édes összhang sohse hat,
gyanus, hogy megcsal, kirabol, elárul:
lelke mozgása nehéz, mint az éj,
érzése sötét, mint az Erebus:
ilyenek ne higgy. – Hallgassd a zenét!

(W. Shakespeare: A zene hatalma / Részlet a Velencei kalmár-ból / (Szabó Lőrinc fordítása)

Érdemes beleolvasni ezek után a profetikus erejű prózai előhangba is: „*Napjainkban (t. i. 1940-ben!) páratlan színjáték elevenedik meg a történelem színpadán: istenek alkonya. Elmerül egy világ. De az a világ, amelyben a muzsikások élnek, nem merül el soha. Mert az ő országuk nem e világból való. Az ő országukon megtörik a politikai cselszövények és a fegyverek ereje. Az ő birodalmuk örök. Túlélte a német-római szent birodalmat, túl a nagy forradalmat, a restaurációt, a tizenkilencedik századot és túl fogja élni a huszadikat is. Hiszünk a hangok világának örök életében*” Egy töről fakad ez a szép és örökérvényű vallomás a kortárs Szerb Antal *Száz versének* halhatatlan előljáró beszédével, különösen az annak szövegében zárszóként idézett Hölderlin sorral: „Was bleibet aber, Stiften die Dichter...” (Mi egyéb marad, mint a költők keze vonása...)

A *Zenélő óra* anyagából, amelyben a tollhegyre tűzött szerzők sora Puccinival és Leoncavallóval végződik, most két epizódot osztok meg:

Nem minden énekes művelt zenész, de műveletlen sem. *Nem szabad általánosítani.* Egy magyar Wagner-énekesről a rossz nyelvek azt terjesztették, hogy – bár húsz éven át énekelte Siegmund szerepét – nem tudja, mi történik *A walkür* harmadik felvonásában. Siegmund ugyanis a második felvonás végén elesik a harcban, kileheli lelkét és hazamegy vacsorázni. Arról, hogy a harmadik felvonásban mi történik, csak hallomásból értesülhetne, de ő nem kíváncsi természetű. Így annak a darabnak a harmadik felvonása, amelynek ő a hőse, számára örök titok marad.” Ezek után nézzünk egy aprócska Mozart-históriát:

Hincz Gyula: II. József császár és Mozart

A *Don Juan* bécsi bemutató előadása után II. József császár így nyilatkozott:

Isteni dalmű! Talán még a *Figaro*-nál is szebb. De nem az én bécsijeim fogának való pecsenye.

Mozarttal Da Ponte közölte a császár véleményét.

A költő [nyilván: zeneköltő!] így felelt:

- Adjunk nekik időt, hogy megrághassák.”

Ezt a kis könyvidézőt két okból vettem képernyőre: először azért, mert a zenei életre ma is jócskán ráférne ez az üde, egészséges szemlélet, az, hogy egy-egy operaelőadás, vagy éppen hangszeres szólóest hallgatása közben sem kell feltétlenül *elfelejtenünk a humorunkat*. Nem az áhítattól fennakadt szemek, hanem a mélységes, igaz és igazi *befogadó készség* teszi az igazi zene- és költészetbarátot. A második tanulság pedig az, hogy jócskán megérett az idő egy hasonló, *a zenei élet derűje* tematikájú kötet megjelentetésére. Egy szerzőt máris javasolnék nagy merészen: a Salzburgi Ünnepi Játékok történetét oly pompás és sokszínű könyvben megörökítő *dr. Székely Györgyöt*, akinek művéből bizony nem hiányzik ennek a nevezetes zenei ünnepnek a kifejezetten humoros bemutatása sem, a sok megrendítő és komoly részlet mellett!

***Petróczi Éva** József Attila-díjas költő, író, műfordító, irodalomtörténész, publicista, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott egyetemi docense.